

בסוגיית עד המסייע פוטר משבועה

ר' יהודה גולפישר

הקדמה

- חלק א: מחלוקת הראשונים האם ומתי עד המסייע פוטר משבועה
- ♦ שיטת מהר"ם מרוטנבורג - עד המסייע פוטר משבועה
 - ♦ שיטת רש"י - עד המסייע אינו פוטר משבועה
 - ♦ שיטת הרמב"ן - עד המסייע פוטר משבועה דרבנו בלבד
 - ♦ שיטת הר"ן - עד המסייע פוטר משבועה דרבנו בלבד ומשבועת עד אחד
 - ♦ פסק הלכה
- חלק ב: טעמיהם של השיטות השונות - מחלוקת בגדר חיוב שבועה
- ♦ הבנה א - ריעותא בדברי הנתבע
 - ♦ הבנה ב - נאמנות לגבי דיני שבועות
 - ♦ הבנה ג - נאמנות מסוימת לגבי ממון
- חלק ג: עד המסייע לפטור משבועה דאורייתא בנוסף לשבועת עד אחד
- ♦ שיטת תרומת הדשן - עד המסייע פוטר אף משתי שבועות
 - ♦ שיטת הש"ך - עד המסייע אינו פוטר בכה"ג
- סיכום

הקדמה

"עד המסייע" - מציאות בה מוטל על אדם חיוב שבועה מסיבה כלשהי, אולם ישנו עד המסייע לדברי מחויב השבועה. עיקר הדיון בסוגיה זו, האם המציאות בה ישנו עד המסייע לדברי מחויב השבועה, תפטור אותו מהשבועה המוטלת עליו. אין לדון זה מקור מפורש בגמרא, עיקר הדיון נמצא בדברי הראשונים. במאמרנו נשתדל אי"ה לבאר את שיטות הראשונים המרכזיות בסוגיה, לאחר מכן את הסברא והטעם העומדים מאחורי כל שיטה, ולסיום נפק"מ חשובה היוצאת לכאורה מתוך הבנת טעם הסוברים שעד המסייע פוטר משבועה.

חלק א: מחלוקת הראשונים האם ומתי עד המסייע פוטר משבועה

שיטת מהר"ם מרוטנבורג - עד המסייע פוטר משבועה

לדעת מהר"ם, כשם שבכח עד אחד לחייב שבועה, כך בכחו לפטור משבועה, אפ"י משבועה דאורייתא.¹

1. דברי מהר"ם מרוטנבורג הובאו ברא"ש בבא מציעא פרק א סימן ג.

מקור הדין בגמרא ב"מ דף ב: הגמרא מעמידה את המשנה "זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי" באופן "דנקט מתרוייהו מחד מדעתיה ומחד בעל כרחו ולא ידע (גרסת תוספות) מי הוא מדעתיה ומי הוא בעל כרחיה" - הרי שאם ידע המוכר, יעיד ממי נטל מדעתו, ויפטור אותו משבועה שאין לו בה פחות מחציה. מכאן שעד המסייע למחויב שבועה פוטר מחיובו.²

הרא"ש מביא מספר ראיות לשיטה זו³

- א. ברייתא שבועות מ. "כל מקום ששניים מחייבים אותו ממון עד אחד מחייבו שבועה". בגמ' שם מובא המקור לדין זה, "דכתיב לא יקום עד אחד באיש לכל עוון ולכל חטאת, לכל עוון ולכל חטאת הוא דאינו קם, אבל קם הוא לשבועה". המשמעות הפשוטה של הגמרא, שאין חילוק בין חיוב שבועה על ידי העד ובין פטור משבועה על ידי העד, עד אחד קם לשבועה בין לחיוב ובין לפטור.
- ב. מסברא: "איזה כח מרובה, כח המוחזק או כח שאין מוחזק, הוי אומר כח המוחזק, אם כן קל וחומר הוא, ומה כשהעד מסייע למי שאין מוחזק זוקק את המוחזק לישבע, כשהעד מסייע למוחזק כל שכן שיפטורנו משבועה".
- ג. גמרא ב"מ ד: לשון הכתוב בשטר 'סלעים' מסייעת לנתבע, חזקה אם הייתה הכוונה לשלש, לא היו העדים חתומים על לשון 'סלעים' סתם כיוון שאין ראוי לגבות בו אלא שתיים. ואם כן - "כיון שפוטרם משבועה בסיוע שטר בעלמא, אף על פי שאין כאן עדות גמורה שאינה אלא שתיים, כל שכן בעד אחד שמעיד כדברי הנתבע".

קושיות הראשונים על שיטה זו ויישובם

- א. רמב"ן⁴: קשה מהגמרא ב"מ לו - "שומר שמסר לשומר חייב", ומבואר טעמו בגמרא מצד שהוא מחויב שבועה ואינו יכול להישבע ומשלם, ומדוע לא יעיד השומר השני לראשון ויפטור אותו משבועה!?
- הרא"ש דוחה: "נתחייב לו הראשון ממון ואין עד אחד פוטר מחיוב ממון". היות שהפעלנו את דין 'מתוך שאינו יכול להישבע משלם', מעתה יש כאן חיוב

2. אף שבמשנה מדובר על שבועה מדרבנן, דעת מהר"ם שעד המסייע פוטר אף משבועה דאורייתא, מצד הראיות הנוספות שהובאו להלן בדעתו.

3. רא"ש שם [חלק מהראיות הביא מהר"ם מרוטנבורג עצמו]. פרט לראיות שהובאו למעלה, מביא הרא"ש ראיה נוספת: בגמרא ב"מ ג:, לומד ר' חייא את הדין שעדים מחייבים שבועת מודה במקצת, בק"ו מפיו ועד אחד. ואם עד אינו פוטר משבועה, ישנה פירכא: "מה לפיו ועד אחד כשהן מחייבין שבועה אין כיוצא בהן פוטר מאותה שבועה, תאמר בעדים שישנן בהכחשה".

4. מלחמות ה' ב"מ א. מדפי הרי"ף.

ממון ולא חיוב שבועה, וממילא אין עד אחד נאמן לפטור, עד אחד נאמן לגבי שבועה ולא לגבי ממון.⁵

ב. רבנו יונה⁶: נאמר בגמרא שבועות מה: - "המפקיד אצל חברו בשטר צריך להחזיר לו בעדים", והרי כל הצורך להחזיר בעדים הוא כדי לפטור משבועה, ואם עד פוטר משבועה, אפי' יחזיר בעד אחד שפיר דמי!
דוחה הרא"ש⁷: הכוונה במה שאמרו שצריך להחזיר לו בעדים - "עדות המועיל לו, היינו אף עד אחד".

שיטת רש"י - עד המסייע אינו פוטר משבועה

לדעת רש"י, עד המסייע אינו פוטר משבועה, ואפילו משבועה דרבנן אינו פוטר נכאוי רש"י הוא דעת יחיד בזה].

רש"י גורס בגמ' ב"מ ב: - "ולא ידעינן מי הוא מדעתיה ומי הוא בעל כרחיה", משמע לכאוי שלא מועילה ידיעת המוכר בדבר, ומפורש הדבר ברש"י על הרי"ף: "אפילו הוי ידע בזה אין המוכר נאמן משהלכו לפניו". מוכח שאין עד המסייע פוטר משבועה, ולמרות שהשבועה המדוברת בגמ' שם היא שבועה דרבנן, בכל אופן אין עד המסייע פוטר ממנה.

שיטת הרמב"ן - עד המסייע פוטר משבועה דרבנן בלבד

לדעת הרמב"ן, עד המסייע פוטר משבועה, אולם דווקא משבועה דרבנן. משבועה דאורייתא אין עד המסייע מועיל לפטור.⁷

5. **וכן פוסק הש"ך** סימן פז ס"ק טז.

התקשה הקצות סימן פז ס"ק ט: אם דין 'מתוך' הוא דין 'ממון', יוצא שעד המחייב שבועה קם לממון, שבפועל הצליח ליצור חיוב ממון כאשר חייב העד שבועה ויש דין 'מתוך', והרי עד אחד קם לשבועה ולא לממון? וכן התקשה, שסוף סוף הקל וחומר של מהר"ם שייך אף כאן, כיון שמצליח עד לחייב מדין 'מתוך', יצליח עד לפטור מדין 'מתוך'!

לכן הסיק הקצות כדברי הרמב"ן במלחמות: אכן עד אחד קם לשבועה בלבד ולא לממון, אלא שאם אינו יכול להישבע ממילא חייב ממון. לא העד עצמו מחייב ממון אלא הוא חיוב ממילא, ועל כן אף לאידך גיסא, עד המסייע פוטר מדין 'מתוך', היות ועד המסייע פוטרו מחיוב שבועה, וממילא נפטר מחיוב ממון המוטל עליו [נראה להביא ראייה לפסק הקצות כרמב"ן, מסתימת השו"ע שלא הביא דין זה, לכאורה היות ופשוט שעד אחד פוטר מדין 'מתוך' כדין שבועה].

[אפשר שמחלוקת הרא"ש והרמב"ן בהבנת גדר דין 'מתוך' היא המקור למחלוקתם בדין גלגול שבועה - לדעת הרא"ש אין מגלגלים כלל כאשר הפכה השבועה לדין 'מתוך' (וכן כתבו הסמ"ע והש"ך סימן עה סעיף טו), ולדעת הרמב"ן מגלגלים (וכן כתב הגר"א בדעת השו"ע סימן צד סעיף ז), ואכמ"ל].

6. הביא הרא"ש את קושייתו.

7. מבוארים הדברים בדברי הרמב"ן במלחמות ה' ב"מ א. מדפי הרי"ף.

כמו שהתבאר לעיל, מוכיח הרמב"ן מדין 'שומר שמסר לשומרי' שאין עד המסייע פוטר משבועה דאוי, ומאידך גיסא מוכח מהגמרא בריש ב"מ ע"פ גרסת תוס' שעד המסייע פוטר משבועה דרבנן.

שיטת הר"ן - עד המסייע פוטר משבועה דרבנן בלבד ומשבועת עד אחד

בעיקר הסוגיה דעתו של הר"ן כדעת הרמב"ן, שעד המסייע פוטר משבועה דרבנן אבל לא משבועה דאוי, אולם הוא מסייג את הדבר שעד המסייע פוטר משבועת עד אחד למרות שהיא שבועה דאוי.⁸

הטעם שעד המסייע פוטר משבועת עד אחד - למרות שמצד כח העד אינו יכול לפטור משבועה דאוי, סוף סוף שני העדים מכחישים זה את זה, האחד מעיד לחייב שבועה והאחד מעיד לפטור משבועה, וכיון שישנה הכחשה בין שני עדים דינו - 'כמאן דליתיה', ממילא פטור משבועה, היות שהעד המחייב שבועה כאילו אינו קיים.⁹

פסק הלכה

השו"ע¹⁰ הביא את דעת מהר"ם ואת דעת הרמב"ן: **"הודה במקצת ועד אחד מסייעו, ו"א שפוטרו משבועה, ו"א שאינו פוטר", וברמ"א: "העיקר כסברא הראשונה וכן ראוי להורות"**. הרי שלפסק הרמ"א כדברי מהר"ם מרוטנבורג - עד המסייע פוטר אף משבועה דאוי.

חלק ב: טעמיהם של השיטות השונות - מחלוקת בגדר חיוב שבועה¹¹

צריך לברר במה נחלקו. מה טעמו של מהר"ם מרוטנבורג הסובר שעד המסייע פוטר משבועה, ומה טעמם של החולקים הסוברים שאינו פוטר משבועה. בכדי לבאר את הדבר, עלינו לעמוד על כח העד לחייב שבועה, שהרי מתוך יכלתו של העד לחייב שבועה, נגזרת יכלתו לפטור משבועה.¹²

ביסוד הדין של עד אחד שנינו: **"לכל עוון ולכל חטאת הוא דאינו קם, אבל קם הוא לשבועה"**.¹³ הנחת היסוד בדיני ממונות היא שהמוציא מחברו עליו הראיה. שני עדים זו ראייה המספיקה להוציא ממון, ועד אחד אינו מהווה ראייה מספיקה להוציא ממון, ויש להבין מדוע אם כן הוא מחייב שבועה?

8. הובאו דבריו בנמוק"י ב"מ א. מדפי הרי"ף.

9. הרי"ן שם מסייג את דבריו, שאם באו בזה אחר זה, עד שלא נעשה מעשה דינם כמאן דליתנהו. אמנם בסוגייתנו נראה שאין נפק"מ כיון שאם נעשה מעשה, דהיינו שכבר נשבע, שוב אין משמעות לעד הפוטר.

10. חו"מ סימן פז סעיף ו.

11. עיקרי הדברים ע"פ שיעוריו של הרב מרדכי שטרנברג שליט"א.

12. וכמו שמבואר בדברי מהר"ם שלמד את יכולת העד לפטור משבועה - בק"ו ממה שבכחו לחייב שבועה.

13. שבועות מ:

קושיה זו מתרחבת אף לשאר חיובי שבועה. בכל מקרה בו ישנו חיוב שבועת התורה, מדובר במציאות בה אין ראייה וממילא אי אפשר להוציא ממון, אם אין ראייה מדוע אם כן מחייב שבועה?

נראה שיש שלש אפשרויות בסיסיות להבין את גדר חיוב השבועות מדאורייתא:

הבנה א - ריעותא בדברי הנתבע

פשטות ההבנה בחיובי שבועה היא מצד ריעותא בטענת הנתבע. ישנם מצבים מסוימים בהם ישנה ריעותא בטענת הנתבע [שומר וקרה משהו לחפץ, מודה במקצת, עד אחד מעיד כנגדו], לכן הטילה התורה עליו שבועה, כדי שיפרוש או כדי להפיס דעתו של התובע.¹⁴ אלא שלפי זה פשוט לכאורה שעד המסייע לא יפטור משבועה! הרי כל מה שעד מסוגל לעשות הוא ליצור ריעותא בדברי הנתבע, וכתוצאה מכך חייב הנתבע שבועה. העד אינו מהווה כלל ראייה חיובית לטענת התובע, אלא רק יוצר ריעותא בטענת הנתבע, כתוצאה מהמציאות שיצר לפנינו בעדותו. כיצד אם כן יועיל עד המסייע לטענת הנתבע, סוף סוף אין כאן ראייה חיובית מכח דברי העד, ומנין לנו שהוא אף מסוגל לפטור משבועה שהוטלה על הנתבע?!

אכן לדעת הראשונים הסוברים שעד המסייע אינו פוטר משבועה, אפשר לבאר שחיוב השבועה הוא מצד ריעותא. יש כאן רק ריעותא לטענת הנתבע, וממילא לא שייך לדבר על סיוע לפטור [דעת רש"י, ואפשר שאף דעת הרמב"ן].

עם זאת, נראה שיש קושי עקרוני להסביר חיוב שבועת ע"א כתוצאה של ריעותא:

כתב הרמב"ם:¹⁵ "כל מקום שעד אחד מועיל, אישה ופסול כמו כן מעידים. חוץ מעד אחד של שבועה, שאין מחייבין שבועה אלא בעדות כשר הראוי להצטרף עם אחר, ויתחייב זה הנשבע ממון על פיו". הרי שע"מ לחייב שבועה צריך דווקא עדות כשרה. ואם אכן בכחו של עד פסול ליצור 'רגלים לדבר' במציאות,¹⁶ מדוע אין בכחו ליצור ריעותא המחייבת שבועה?

ואם כן, אף אם נאמר ששבועת מודה במקצת ושבועת השומרים הן מצד ריעותא שנוצרה בדברי הנתבע, שבועת עד אחד אינה מתאימה להגדרה זו, ויש לעיין מה טעמה.

14. עיין ב"מ לה:

15. הלכות עדות פרק ה הלכה ג.

16. כ"כ בתשובת ר' עקיבא איגר, מהדורא קמא סימן קעט: "בקרוב או פסול אין שם עדות עליו, אלא דבסוטה האמינתו תורה, והנאמנות מחמת דעל ידי קינוי וסתירה הוא רגליים לדבר וניכר שהאמת כן, וכן בעדות מיתה דמכח דייקא ניכר שהאמת כן".

הבנה ב - נאמנות לגבי דיני שבועות

אפשר לבאר את נאמנות העד לחייב שבועה, היות שלגבי הלכות שבועות מספיק עד אחד, אף שלגבי ממון עדות עד אחד אינה עדות כלל, לגבי דיני שבועות עד אחד נאמן [כדין 'עד אחד נאמן באיסורים', שנאמן לגבי דיני איסורים].

אפשר שזו סברת עד המסייע פוטר משבועה - בדיני עדות וראיות אין כאן כלום, אבל לגבי דיני שבועה עד אחד הוא מעולה, לכן הוא מחייב שבועה, וממילא אף פוטר משבועה.

אלא שישנו מספר תמיהות על הסבר זה

1. במקרה שהתחייב שבועת מודה במקצת, וטוען שכבר נשבע, ובא עד אחד שלא נשבע, האם נאמר שיחייב אותו העד שבועה על כך שטוען שלא נשבע, הרי לדברינו עד אחד נאמן בדיני שבועות, וממילא יהיה נאמן לחייב שבועה את הטוען שכבר נשבע, ולא מצאנו דין כזה!?
2. אם נאמנות העד היא נאמנות לגבי דיני שבועות - מדוע צריך עד כשר נכדברי הרמב"ם לעיל, לכאורה הצורך בעד כשר הוא דווקא בדיני ממונות,¹⁷ ואם יש כאן נאמנות מיוחדת לגבי דיני שבועה מדוע נזקקים אנו לעד כשר!?
3. כתב הרא"ש (בהוכחת דברי מהר"ם): **"דפטרין ליה משבועה בסיוע שטר... אע"פ שאין כאן עדות גמורה... בעד שמעיד כדברי הנתבע"**. בדימוי לעדות העד משמע בכוונתו שאמנם אין כאן עדות גמורה אבל יש כאן 'עדות במקצת'. ובהמשך כתב - **"בעדים פירוש בעדות המועלת לו היינו אף עד אחד"**, 'עדות המועלת' משמע שיש כאן מציאות עדות, ואף ניתן לומר שלא לחינם נקטה הגמרא לשון עדים היות ודין עד הוא המשך של שני עדים ונובע מאותו גדר. אם כן מדויק בדברי הרא"ש, שיש לעד דין עדות, ואף עדות ממון.
4. לשון הגמ' בשבועות בדין חיוב שבועת עד אחד - **"כל מקום ששנים מחייבים ממון אחד מחייבו שבועה"**. במקום שעדים היו מחייבים ממון - משמע שהעד צועד בעקבות כח החיוב של שני עדים, אלא שבמקום לחייב ממון מכח עדות חזקה של שני עדים, מחייב שבועה בכח עדות חלש יותר, אבל סוף סוף הוא מאותו כח של עדים, כח 'עדות ממון' נוכח משמעות 'קם הוא לשבועה' - יש לו כח עדות לחייב שבועה. כך דייק הכספ"מ בהסבר טעמו של הרמב"ם לצורך בעד כשר - "איני יודע מהיכן הוציא רבנו דין זה, אם לא מדאמרין, לכל עון ולכל חטאת אינו קם אבל קם הוא לשבועה, משמע דבראוי לעדות עון וחטאת בצירוף אחר עסקינן".

17. וראייה לדבר, שהרי באיסורים אין צריך עד כשר.

הבנה ג - נאמנות מסוימת לגבי ממון

על כרחנו שיש לעד אחד כח של עדות ממון - כח המספיק בכדי לחייב שבועה. עד אחד אינו מהווה ראיה מספקת על מנת להוציא ממון, ובכל אופן הוא מהווה בירור מסוים בממון, וממילא כתוצאה מכך מחייבים את הנתבע שבועה.¹⁸ נראה לבאר שזו סברת עד המסייע פוטר משבועה. עד אחד אינו פוטר משבועה, אלא היות שיש כאן בירור מסוים בממון ברמה של עד אחד, ממילא לא שייך לדבר כלל על חיוב שבועה. במקום שיש בירור לא שייך לדבר על חיוב שבועה שהוא מדין ריעותא בלבד!

על פי דרך זו נראה אף לבאר את סברת עד המסייע אינו פוטר משבועה. אכן עד יוצר בירור מסוים בממון, אלא שישנו דין תורה מפורש לחייב שבועה במצבים מסוימים, ומניין שבירור העד יועיל לפטור מגזירת הכתוב לחייב שבועה?! למרות דברים אלו, על פי דברי הר"ן, עד המסייע מועיל לפטור משבועת עד אחד. לעד הפוטר כח עדות כמו לעד המחייב, ישנה הכחשה בין עדות המחייב לעדות הפוטר, כמאן דליתא דמי וממילא נפטר משבועת העד המחייב. אולם כמו שיתבאר, לדברי תרומת הדשן מהלך זה אינו נכון.

חלק ג: עד המסייע לפטור משבועה דאורייתא בנוסף לשבועת עד אחד

שיטת תרומת הדשן - עד המסייע פוטר אף משתי שבועות

על גבי פסק ההלכה שעד המסייע פוטר אף משבועה דאורייתא, דן תרומת הדשן,¹⁹ במקרה שאדם חייב שבועת השומרים ובנוסף העיד עד אחד לחייבו שבועה, כך שבפועל מחויב בשתי שבועות מדאורייתא, האם עד המסייע יפטור משתי שבועות אלו? תרומת הדשן מכריע שהעד המסייע יפטור אותו אף משבועת השומרים: **דכי נמי מצטרפים העדאת העד המחייבו שבועה, לשבועה דרמיא עליה כבר, מכל מקום אין עליו שום חיוב ממון אלא חיוב שבועה, ועד אחד מצי לאיפטורי מכל חיוב שבועה, רק שלא יהיה שם חיוב ממון.. דדווקא לעוון חטאת אינו קם, אבל קם הוא לכל צד וחומר שבועה, בין לחיוב ובין לפטור.. תוספת שבועה שבא מחמת העד לחייבו שבועה קמייתא, אינה מועלת יותר כלום, דכך היה מחויב כבר בחומר שבועה, וכי היכי דעד אחד היה פוטר ממנה, הוא הדין דפוטר ממנה גם אחר שנתווספה.**

18. אפשר לבאר את הדבר כך: לולא היה בתורה דין שבועה, לא היינו עושים כלום עם העד, אלא שהיות והתחדש כלי ביד בי"ד ושמו שבועה, משתמשים בו אף במקום שישנה עדות עד אחד. עד אחד אינו 'סיבה' לחיוב שבועה, במקרה הוא הופך לכה! עיקר כחו של העד הוא בדיני עדות ולא בדיני שבועות, כשהתבררה התביעה הממונית ברמה של עד אחד, מכחה מחילים בית דין שבועה.

19. תרומת הדשן סימן שלד.

נראה שתה"ד הבין שכשחל חיוב שבועה על אדם, שוב אין חומרה במה שחל עליו חיוב נוסף, חיוב שבועה חד הוא. וכיון שכך, בכחו של עד לפטרו מחיוב שבועה. יסוד זה יובן ע"פ ביאור הקצות²⁰ לדין עד המסייע - "דעד המסייע הוי כנשבע", שהרי אם נשבע, נפטר מכל חיובי השבועה המוטלים עליו. דומים הדברים להבנה השניה שהבאנו לעיל, שנאמנות העד היא לגבי דיני שבועות, אין חומרה בחיוב שבועת העד, היות שחיוב שבועת עד שווה בגדרו לחיוב שאר שבועות. ממילא אף פטור עד המסייע אינו כעדות ממון אלא נאמנות לגבי דיני שבועות, "והוי כנשבע".

שיטת הש"ך - עד המסייע אינו פוטר בכה"ג

הש"ך²¹ חולק על דברי תרומת הדשן. לדעתו "אוקי חד לגבי חד וסלק עדותן כמאן דליתיה", העד המחייב מכחיש את העד הפוטר, 'כמאן דליתא', וממילא נשאר חייב שבועת השומרים.

נראה שהש"ך הבין את חיוב שבועת עד אחד כמו שביארנו, מכח עדות מסוימת שיש לעד אחד בממון וממילא אף פטור עד המסייע מדין עדות. ממילא לש"ך כיון שיש כאן עד כנגד עד, שתי ראיות שסותרות זו את זו, הדין יהיה 'כמאן דליתא'. ובמקום שישנה שבועה אחרת מדין ריעותא, כיון שע"י ההכחשה אין כאן ראיות, יתחייב מדין ריעותא. הש"ך ממשך ומחדש יותר מכך: אף במקרה שיש חיוב שבועה ונוסף על כך יש שתי כיתי עדים המכחישות זו את זו, סלק עדותן כמאן דליתיה, וממילא חוזר חיוב השבועה, מודה במקצת, שבועת השומרים, או שבועת היסת²² [בקצות הביא את דברי אחיו, שאף תרומת הדשן יסכים לחייב שבועה בתרי ותרי, מכיוון שכאשר יש עד המחייב שבועה כנגד עד המסייע לפטור משבועה, כל עדותו של עד אחד היא לגבי שבועה, וכיון שישנו ספק שבועה קיימא לן "ספק שבועה קולא לנתבע", וממילא יפטר אף משבועת השומרים המוטלת עליו. לעומת זאת, שתי כיתי עדים המכחישות זו את זו, עדות שני עדים היא לגבי ממון, וכיון שכך אין מניעה להשביעו אף לאחר עדות העדים, היות ששבועה היא עניין אחר].

קושיית אחי הקצות על דברי תרומת הדשן

אחי הקצות מסיק להלכה שלא כתרומת הדשן,²³ קיימא לן שעד אחד בהכחשה לאו כלום הוא,²⁴ ממילא עד המסייע פוטר משבועה דווקא במקום שאין עד אחר מכחישו, אבל במצב בו עד אחר מכחישו אין בכחו לפוטרו משבועה, היות שעדותו לאו כלום היא, וממילא נשאר עליו חיוב שבועת השומרים.

20. סימן פז ס"ק ח וס"ק ט.

21. חו"מ סימן פז ס"ק טו.

22. דין זה נוגע לגדר 'תרי ותרי' ואכמ"ל.

23. הובאו דבריו בקצות סימן פז ס"ק ח.

24. רמב"ן יבמות קיח. (ע"י בגמרא קידושין סה:).

הקצות מיישב את קושיית אחיו:²⁵ דין עד אחד בהכחשה לאו כלום הוא שייך דווקא במקום שאף קרוב, פסול, בעל דבר ונוגע יכולים להכחישו, כגון עד אחד נאמן באיסורים, אבל בדין עד אחד המחייב שבועה אין הפסולים הנ"ל יכולים להכחישו, וממילא אינו בדין עד אחד בהכחשה לאו כלום הוא.²⁶ לכן בנדון שלנו, העד הפוטר הוא עד מועיל לפטור כנגדו. ולמרות שיש פה עד כנגד עד, דעת תרומת הדשן שלא אמרינן סלק עדותן כמאן דליתא אלא כמאן דאיתנהו דמי, ופוטר אף משבועת השומרים.

לדברינו אדרבה, ישוב הקצות לדברי תה"ד מהווה קושיה לדבריו. הדין שעד המחייב שבועה אין פסול יכול להכחישו, מקורו בדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל, עד המחייב שבועה צריך להיות עד כשר, וממילא אין פסולים יכולים להכחישו.²⁷ לדברי תה"ד שאין כח העד לחייב שבועה ולפטור משבועה מדין עדות ממון אלא מדיני שבועות, מדוע על העד להיות כשר, וכמו שכבר תמהנו לעיל. והדברים צריכים ביאור.

סיכום

במאמרנו פרשנו את השיטות השונות בדין עד המסייע, בררנו מספר אפשרויות לטעמי השיטות בהתאם לסברת חיוב שבועה מכח עד אחד. הכרחנו את הטעם לחיוב השבועה מדין נאמנות מסוימת בממון ברמה של עד אחד, לא רק למאן דאמר עד המסייע פוטר משבועה, אף למאן דאמר עד המסייע אינו פוטר משבועה. לסיכום בארנו כיצד טעם זה עולה בקנה אחד עם דברי הש"ך במקרה בו ישנו עד המחייב כנגד עד הפוטר, שהדין יהיה כמאן דליתא, וממילא במידה והתחייב שבועה נוספת נשאר בחיובו לשבועה זו.

שנוכה להיות עדים נאמנים לקדושת שמו יתברך בארץ הקודש, בתורתנו ובכל אורחות חיינו, ונוכה לראות בקרוב את גילוי השגחתו עלינו יחד עם כל בית ישראל, אמן כן יהי רצון!

25. בספרו 'שב שמעתתא' שמעתתא ו פרק כא.

26. וביאר שם דבריו: "דהא דאמרינן כל שבאו בבת אחת עד אחד בהכחשה לאו כלום, היינו דוקא באיסורין שהאמינה התורה אפי' לאשה וקרוב, ומשום הכי כל שהוא מוכחש הו"ל עד אחד בהכחשה ולא כלום הוא. אבל עד אחד הקם לשבועה דבעינן שיגיד בפני בי"ד והוא שיחיה כשר זה אינו בתורת הכחשה כלל".

27. שלא כשאר דיני עד אחד בהם נאמן אפילו עד פסול, וממילא אף נאמן פסול להכחישו. כמבואר בדברי השב שמעתתא שם.